

The forty cases of human rights from the perspective of Imam Hassan (PBUH)

Abstract

Defining the view of the infallible imams (PBUH) towards human rights is important in the sense that it corrects the wrong images on both religious and secular scholar sides towards the relationship between human rights and religion. Some religious people are of the view that human rights are a secular matter and are not approved by religion, and on the other hand, some secular scholars do not consider religion to be compatible with human rights. The hypothesis of this article is that human rights, as rights assigned to humans, do not contradict with religion and are approved by religion. Of course the roots of human rights is derived from religion and religious teachings, and some western based human rights values which are not approved by religion, are not consensual and globally approved. In this article, 40 rights of human rights have been extracted from Imam Hasan's (PBUH) perspective by Ijtihadi method (Somehow close to hermeneutic approach) and the general hypothesis of this article has been confirmed.

Key words: human rights, Islam, Imam Hassan, international relations

بررسی چهل حق از حقوق بشر از نگاه امام حسن (ع)

سید محمد ساداتی نژاد^۱ - سید علی ساداتی نژاد^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۵

چکیده

تبیین نگاه ائمه معصومین (ع) نسبت به حقوق بشر از این نظر دارای اهمیت است که تصویرهای غلط در دوسویه دین داران و سکولارها در زمینه نگاه دین به حقوق بشر و یا ارتباط حقوق بشر با دین را اصلاح می کند. برخی از دین داران چنین نگاهی دارند که حقوق بشر امری سکولار است و مورد تأیید دین نیست و در سوی دیگر، برخی از افراد سکولار نیز دین را قابل جمع با حقوق بشر نمی دانند. فرضیه مقاله این است که حقوق بشر به عنوان حقوق اختصاص یافته به انسان، تناقضی با دین ندارد و مورد تأیید دین بوده و ریشه حقوق بشر برگرفته از دین و آموزه های دینی است و نباید برخی اضافه های غلط و افراط و تفریط های مدافعین حقوق بشر غربی را به حساب حقوق بشر واقعی گذاشت. در این مقاله، چهل حق از حقوق بشر از نگاه امام حسن (ع) با روش اجتهادی استخراج گردیده و فرضیه کلی مقاله مورد تأیید قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: حقوق بشر، اسلام، امام حسن (ع)، روابط بین الملل

Sadatinejad@yahoo.com

^۱ دکتری روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Ali.sadatinejad@yahoo.com

^۲ دانشجوی دکتری روابط بین الملل پردیس بین المللی کیش دانشگاه تهران، تهران، ایران

استخراج نگاه امام حسن مجتبی (ع) به مفهوم معاصر حقوق بشر از این نظر بسیار مهم است که آن حضرت بعد از شهادت امام علی (ع) به عنوان جانشین ایشان انتخاب گردید. هرچند مدت جانشینی و خلافت آن حضرت تا زمانی که مجبور شد به واسطه پیمان صلح، حکومت را به معاویه واگذار نماید، کوتاه بود، ولی این امر از اهمیت اینکه امام حسن (ع) برای مدتی در رأس حکومت اسلامی قرار داشت، نمی‌کاهد. امام حسن (ع) از سویی قبل از رسیدن به خلافت در دوران حضرت علی (ع) از نزدیک شاهد رویکرد ایشان در امور سیاسی و حکومتی در خلافت ۵ ساله او بود و از سویی بعد از واگذاری خلافت به معاویه شاهد رویکرد معاویه در حکمرانی بود. لذا سخنان و مطالب آن حضرت می‌تواند تبیین‌کننده رویکرد وی نسبت به آحاد مردم و حقوق سیاسی - مدنی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنان باشد.

بعد از پژوهش دیگر نگارندگان که منجر به تهیه مقاله در مورد نگاه امام علی (ع) به حقوق بشر بود، در این پژوهش، به استخراج نگاه امام حسن (ع) به چهل حق از حقوق بشر پرداخته می‌شود. این پژوهش، در راستای سؤال اصلی این مقاله است که آیا رویکرد و روش امام حسن (ع) مبنی بر تأیید مفهوم حقوق بشر یا رد آن است. برای پاسخ به این سؤال، چهل حق از حقوق بشر انتخاب و نگاه امام حسن (ع) با توجه به احادیث و روایات نقل شده از ایشان، استخراج می‌گردد تا فرضیه مقاله مورد راستی آزمایی قرار گیرد. فرضیه، این مقاله آن است که امام حسن (ع)، نگاه تأیید آمیز نسبت به بسیاری از مفاهیم حقوق بشر معاصر دارد. هرچند، نگاه ایشان در هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، مبدأ، غایت و مبادی متفاوت از نگاه غالب در حوزه حقوق بشر بین‌المللی است و به جنبه معنوی و معنایی حقوق بشر نیز اهمیت می‌دهد و برخی از ارزش‌ها مانند هم‌جنس‌گرایی که در نگاه حقوق بشر غالب، تلاش می‌شود به عنوان یک ارزش حقوق بشری معرفی شود، از نظر ایشان مورد تأیید نیست، ولی این بدان معنا نیست که تمام مفهوم حقوق بشر از سوی امام حسن (ع) مردود باشد.

تبیین نگاه ائمه معصومین (ع) نسبت به حقوق بشر از این نظر دارای اهمیت است که تصویرهای غلط در دوسویه دین‌داران و سکولارها در زمینه نگاه دین به حقوق بشر و یا ارتباط حقوق بشر با دین را اصلاح می‌کند. از یکسو، برخی از دین‌داران چنین نگاهی دارند که حقوق بشر امری سکولار است و مورد تأیید دین نیست و در سوی دیگر، برخی از افراد سکولار نیز دین را قابل جمع با حقوق بشر نمی‌دانند. این در حالی است که بسیاری از آموزه‌های حقوق بشر حتی در فرهنگ غربی ریشه در دین و مذهب دارد و مورد تأیید دین است. تنها برخی حوزه‌ها که تعداد آن بسیار محدود است، مانند حق آزادی از منظر گرایش جنسی مورد تأیید دین نیست. در این زمینه و برخی موارد مشابه باید گفت که در میان افراد دارای گرایش سکولار نیز مخالفانی وجود دارد چرا که "خرد ناب" که خود نیز مورد تأیید دین است، تأیید کننده برخی از ارزش‌های وانمود شده به عنوان ارزش حقوق بشری مانند آزادی گرایش‌های جنسی به شکلی که امروز در غرب و برخی نقاط جهان رایج شده، نیست. در خصوص قلمرو و کیفیت برخی ارزش‌های حقوق بشری مانند آزادی و یا برابری نیز، تفاوت‌هایی در نگاه اسلام و اهل بیت (ع) نسبت به نگاه غالب حقوق بشری وجود دارد و اسلام بی‌بندوباری و هرزه‌نگاری را رد کرده و تفاوت‌های

فیزیکی و حقیقی بین مرد و زن را مورد توجه قرار می‌دهد ولی مفهوم کلی بهره‌مندی از برابری و آزادی به‌عنوان یک حق بشری، از نظر نگارندگان مورد تأیید اسلام و امام حسن (ع) است.

شکل‌گیری مفهوم حقوق بشر در دوره معاصر در جامعه غربی، بعد از آن بود که دین از امر حکومت و سیاست کنار گذاشته شد و جامعه غربی برای پر کردن خلأ دین و اخلاق در امور اجتماعی و سیاسی، مفهوم حقوق بشر را جایگزین کرد. تحقیق در متون اینترنتی نشان می‌دهد که در این زمینه و تبیین رابطه حقوق بشر با دین و نگاه ائمه به مفهوم حقوق بشر و یا حقوق بشر از نگاه آن‌ها، کار آن‌چنانی انجام نشده است. در حالی که این موضوع، امروزه خصوصاً با توجه به ساختار دینی جمهوری اسلامی به‌عنوان نظام حاکم بر ایران، یکی از مسائل بسیار مهم و اساسی است. تبیین نگاه ائمه به حقوق بشر، موجب شناخت بیشتر نگاه دینی به حقوق بشر و ارتباط حقوق بشر با دین شده و از عناصر مروج اسلام‌گرایی و یا دین‌مداری و همچنین ترویج افراطی‌گری و رادیکالیسم و تروریسم به نام مذهب می‌کاهد. امید است این پژوهش بتواند گامی در جهت تبیین بیشتر رابطه دین با حقوق بشر به‌ویژه نگاه اسلامی به مفهوم حقوق بشر باشد.

نسبت حقوق بشر با دین

امروزه حقوق بشر یکی از مهم‌ترین موضوعات در دستور کار سازمان ملل و مجامع بین‌المللی است. رعایت حقوق بشر و حمایت و ارتقای حقوق بشر، خواست همه کشورها و نهادهای مدنی است و حقوق بشر به یکی از محورهای اساسی در سنجش میزان پیشرفت و توسعه‌یافتگی جوامع تبدیل شده است. حقوق بشر و سیستم مدرن حقوق بشر به‌ویژه بعد از جنگ جهانی دوم توسعه پیدا کرد. مهم‌ترین اسناد حقوق بشری شامل اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۹۴۸ مجمع عمومی ملل متحد)، میثاق‌های بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۹۶۶ مجمع عمومی سازمان ملل متحد)، اعلامیه حق توسعه، اعلامیه وین و بسیاری از کنوانسیون‌های مهم در حوزه حقوق بشر بعد از جنگ جهانی دوم منعقد شدند.

حقوق بشر امروزه از چنان گستردگی برخوردار شده است که تقریباً موضوعی نیست که جنبه‌های حقوق بشری در مورد آن مطرح نباشد. از اقتصاد و تجارت گرفته تا محیط‌زیست، تغییرات آب و هوایی، بهداشت، آموزش، مسکن، آب، مذهب، دموکراسی، تروریسم و بسیاری از موضوعات دیگر، همه ابعاد حقوق بشری دارند و در مکانیسم حقوق بشر یا شورای حقوق بشر دارای قطعنامه و یا گزارشگر و کارشناس و یا گروه کاری برای پیگیری هستند.

در این میان، یکی از مسائلی که همواره مهم بوده است، موضوع «نسبت حقوق بشر با دین» است. در مکانیسم حقوق بشر، قطعنامه‌ها و مأموریت‌های متعددی در ارتباط با آزادی بیان و عقیده، بردباری مذهبی و اندیشه و مفاهیمی دیگری از این دست، وجود دارد. دفتر کمیساریای حقوق بشر نیز ابتکارات متعددی را در دهه‌های گذشته در همین ارتباط دنبال کرده است که ابتکار اعلامیه رباط و عقاید برای حقوق (Faith for Rights) برآمده از دغدغه‌های مرتبط با این موضوع، بوده است. در ارتباط با نسبت دین و حقوق بشر، نگاه‌های متعدد و بعضاً سوء تفاهم‌های متعددی وجود دارد. برای بررسی ارتباط دین و حقوق بشر می‌بایست جایگاه انسان و حقوق وی در ادیان الهی مورد بررسی قرار گیرد. در این بررسی، برخی قائل به نگاه تعارضی و برخی قائل به نگاه تطبیقی هستند.

واقعیت آن است که ادیان الهی مجموعه‌ای از تعالیم و احکامی هستند که دارای منشأ الهی هستند. همه ادیان الهی هدف و رسالت خود را نجات و سعادت بشر و وصول انسان به نیکی‌ها و رستگاری می‌دانند. در ادیان الهی، خدا در مرکز جهان‌بینی قرار گرفته است و گرچه انسان و حقوق بشر مهم است ولی مشروعیت خود را از جانب خدا می‌گیرد و انسان، خلیفه الهی بر روی زمین است. ولی در حقوق بشر برآمده از اندیشه لیبرالی، مرکزیت و محوریت اصلی، انسان بدون توجه به خدا است. حقوق بشر دینی و حقوق بشر لیبرالی گرچه از نظر منبع، منشأ، مشروعیت و غایت و اهداف، باهم تفاوت دارند، اما در اصل بهره‌مندی بشر از حقوق بشر تعارضی باهم ندارند و بسیاری از حقوق بشر در هر دو فلسفه دینی و لیبرالی مشترک است؛ بنابراین ادیان الهی نه تنها در تقابل با حقوق بشر نیستند بلکه در موارد متعددی بهتر و کامل‌تر از قوانین سکولار و غیردینی، حقوق بشر را تبیین کرده‌اند.

تاریخ تمدن بشری شاهد نمونه‌های فراوانی از کوشش‌های خالصانه و طاقت‌فرسای پیامبران الهی و آموزه‌های ادیان در جهت دفاع از حقوق بشر است. دین اسلام با ظهور خویش جزیره العرب را که در باتلاق انواع جنایت‌ها و جهالت‌ها غرق بود، نجات داد و به یک جامعه پیشرفته از نظر رعایت حقوق بشر و ارزش‌های حقوق بشری تبدیل کرد. اسلام توانست جامعه حجاز را از یک جامعه بدوی و بدون تمدن به یک جامعه متمدن و ترقی یافته‌ای تبدیل کند که باکمال همزیستی و مسالمت همه مذاهب و اقلیت‌ها و افکار و اندیشه‌ها، به‌دوراز هرگونه تبعیض و تعصب زندگی خویش را به سرمنزل مقصود برسانند. بسیاری از دست‌یافته‌های مادی تمدن بشری نیز بی‌ارتباط با تعلیمات پیامبران الهی نیست. در پرتو تعلیمات جامع پیامبران بود که در طول تاریخ، تمدن بشری توانست روند رشد و شکوفایی و توسعه را به شکلی طی کند تا امروز شاهد رسیدن به بلوغ فکری و عقلی بشر در زمینه‌های مختلف مادی و معنوی باشیم.

این بلوغ فکری بدین شکل در اعلامیه جهانی حقوق بشر نمود پیدا کرده است که ماده نخست اعلامیه با صراحت می‌گوید: «تمام افراد بشر آزاد زاده می‌شوند و از لحاظ حیثیت و کرامت و حقوق باهم برابرند» و ماده دوم بر این مبنا اشاره می‌کند: «هر کس می‌تواند بی هیچ گونه تمایزی به‌ویژه از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، دین، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و همچنین منشأ ملی یا اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر وضعیت دیگر، از تمام حقوق و همه آزادی‌های ذکر شده در این اعلامیه بهره‌مند گردد». این ارزش‌ها در واقع همان ارزش‌های دینی هستند و ریشه این حقوق در واقع در مذهب است.

نویسندگان در این پژوهش، با استخراج تأییدیه اهل بیت (ع) در مورد حقوق مختلف بشر، به دنبال برجسته کردن این نگاه هستند که حقوق بشر در تضاد با دین نیست و بسیاری از حقوق بشر و ارزش‌های بشری مندرج در اعلامیه حقوق بشر و سایر اسناد و اعلامیه‌های حقوق بشر منطبق با ارزش‌های دینی و مورد تأیید دین است. این واقعیت که منشأ، مبدأ و غایت حقوق بشر از نگاه دینی و غیردینی دارای تفاوت است و حقوق بشر از نگاه دین با نگاه غالب فعلی حقوق بشر در هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی و محتوا و کیفیت حقوق، تفاوت‌هایی دارد، تغییری در تطابق حقوق در هر دو مکتب نمی‌کند زیرا دین نیز هر آنچه را که خرد ناب تأیید می‌کند، تأیید می‌کند و حقوق بشر، همان حقوقی است که مورد تأیید عقل است و ریشه در دین و ارزش‌ها و آموزه‌های دینی دارد.

در ادامه این پژوهش، چهل حق از حقوق بشر که امروزه در اسناد حقوق بشری و در مجامع و نشست‌ها و مکانیسم حقوق بشر بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته، انتخاب می‌شود تا با روش اجتهادی و با جستجو در میان احادیث و گفته‌های امام حسن (ع)، نگاه مؤید امام حسن (ع) نسبت به این حقوق استخراج گردد. این واقعیت که امام حسن (ع) در گفته‌های خود این حقوق را برای بشر مورد تأیید قرار می‌دهد، مؤید فرضیه این پژوهش است که مفهوم ناب حقوق بشر به‌عنوان حقوق اختصاص یافته به انسان، تناقضی با دین ندارد و مورد تأیید دین است.

مواردی که منتقدین، آن‌ها را به‌عنوان عناصر مؤید برای تعارض دین با حقوق بشر بیان می‌کنند، نیاز به کنکاش و بررسی مجزایی دارد تا مشخص گردد که این تصور تا چه اندازه به حقیقت نزدیک است. این بررسی، از مجال این پژوهش خارج است و نیاز به تحقیق و پژوهش‌های دیگری دارد که نگارندگان ان‌شاءالله در آینده به‌صورت جداگانه در مورد آن خواهند نگاشت.

چهل حق از حقوق بشر از نگاه امام حسن (ع)

۱- حق بر خورداری از کرامت انسانی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«مَنْ اسْتَحْفَ يَاخْوَانِهِ فَسَدَّتْ مَرْوَتُهُ»

کسی که دوستان و برادرانش را سبک شمارد و نسبت به آن‌ها بی‌اعتنا باشد، مروت و جوانمردی‌اش فاسد شده است.

(بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۰۵)

۲- حق آزادی اندیشه

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَ إِدَامَةِ التَّفَكُّرِ، فَإِنَّ التَّفَكُّرَ أَبُو كُلِّ خَيْرٍ وَ أُمُّهُ»

شما را به تقوای الهی و تداوم اندیشه سفارش می‌کنم زیرا که اندیشیدن پدر و مادر همه خوبی‌هاست.

(تنبيه الخواطر، ج ۱، ص ۵۲)

۳- حق بر صلح

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«وَ الْأَصْلَحُ تَأْخُذُ مِنْهُ مَا رَضِيَتْ بِهِ وَ الْحَرْبُ يَكْفِيكَ مِنْ أَنْفَاسِهَا جَرَعٌ»

از صلح آنچه را می‌خواهی می‌توان گرفت ولی از نفس‌های جنگ بیش از یک جرعه را نتوان نوشید.

(صحيفة الحسن، ص ۵۷)

۴- حق بر آموزش

قال الإمامُ الحَسَنُ عَلِيهِ السَّلَامُ:

«أَنْتُمْ صِغَارُ قَوْمٍ وَ يُوشِكُ أَنْ تَكُونُوا كِبَارَ قَوْمٍ آخِرِينَ فَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ»

همه شما کودکان اجتماع امروز هستید و امید است که بزرگان جامعه فردا باشید پس دانش تحصیل کنید و علم بیاموزید.

(منیه المرید، ص ۳۴۰)

۵- حق بر علم

قال الإمامُ الحَسَنُ عَلِيهِ السَّلَامُ:

«تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا حِفْظَهُ فَأَكْتُبُوهُ وَ ضَعُوهُ فِي بُيُوتِكُمْ»

علم و دانش را (از هر طریقی) فراگیرید و چنانچه نتوانستید آن را در حافظه خود نگه دارید، ثبت کنید و بنویسید و در منازل خود در جای مطمئن قرار دهید.

(احقاق الحق، ج ۱۱، ص ۲۳۵)

۶- حق بر مذهب

قال الإمامُ الحَسَنُ عَلِيهِ السَّلَامُ:

«وَلَا حِيَاءَ لِمَنْ لَا دِينَ لَهُ»

و حیا نیست برای کسی که دین ندارد.

(کشف الغمه، ج ۱، ص ۵۷۱)

۷- حق بر خورداری از آزادی جهت انجام امور دینی

قال الإمامُ الحَسَنُ عَلِيهِ السَّلَامُ:

«شَحُّ الرَّجُلِ عَلَى دِينِهِ»

جوانمرد کسی است که در نگهداری دین و عمل به آن تلاش نماید.

(تحف العقول، ص ۲۳۵)

۸- حق بر پاک‌دامنی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«يا ابن آدم! عَفَّ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ تَكُنْ عَابِدًا»

ای فرزند آدم! نسبت به محرّمات الهی عقیف و پاک‌دامن باش تا عابد و بنده خدا باشی.

(نزهه الناظر، ص ۷۹)

۹- حق بهره‌مندی از سعادت در کنار رفاه

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«يَابْنَ آدَمَ! لَمْ تَزَلْ فِي هَدْمِ عُمْرِكَ مُنْذُ سَقَطْتَ مِنْ بَطْنِ أُمِّكَ، فَخُذْ مِمَّا فِي يَدَيْكَ لِمَا بَيْنَ يَدَيْكَ، فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ بَتَرَوْدُ
وَ الْكَافِرُ يَتَمَتَّعُ»

ای فرزند آدم! از موقعی که به دنیا آمده‌ای، در حال گذراندن عمرت هستی، پس از آنچه داری برای آینده‌ات (قبر و قیامت) ذخیره نما، همانا که مؤمن در حال تهیه زاد و توشه است، ولیکن کافر در فکر لذت و آسایش است.

(بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۱۱)

۱۰- حق بهره‌مندی از دادرسی عادلانه

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّمَا يُجْزَى الْعِبَادُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ»

همانا در روز قیامت بندگان به مقدار عقل و درک و شعورشان مجازات می‌شوند.

(کلمه الامام الحسن، ج ۷، ص ۳۶)

۱۱- حق بر آزادی عقیده و مذهب

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«بَلْ أَمْرُهُمْ تَخْيِيرًا وَ نَهَاهُمْ تَحْذِيرًا»

آنان را فرمان داده تا به اختیار خودشان آن را بپذیرند و نهیشان نموده تا به اختیار خود بر حذر باشند.

(تحف العقول، ص ۲۳۱)

۱۲- حق بهره‌مندی از کمک بشردوستانه در وضعیت‌های اضطراری

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«التَّبَرُّعُ بِالْمَعْرُوفِ وَالْإِعْطَاءُ قَبْلَ السُّؤَالِ، مِنْ أَكْبَرِ السُّؤَدَدِ»

آغاز نمودن به نیکی و بذل و بخشش، پیش از درخواست نمودن، از بزرگ‌ترین شرافت‌ها و بزرگی‌هاست.

(نزهه الناظر، ص ۷۱)

۱۳- حق بهره‌مندی از همه حقوق بشر

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«أَعْرِفَ النَّاسَ بِحُقُوقِ إِخْوَانِهِ وَأَشَدَّهُمْ قَضَاءَ لَهَا أَعْظَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ شَأْنًا»

والاثرین مقام در نزد خداوند از آن کسی است که آشنا به حقوق مردم باشد و سعی در ادای آن نمایند.

(حیاه الامام الحسن، ج ۱، ص ۳۱۹)

۱۴- حق بر عدم ظلم و ستم

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ»

خداوند مستکبران را دوست ندارد.

(المناقب، ج ۴، ص ۲۳)

۱۵- حق بهره‌مندی از کار شایسته

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«وَأَعْمَلُ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا»

برای دنیایت چنان کار کن که گویا همیشه زندگی می‌کنی.

(بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۳۹)

۱۶- حق بر عدم تبعیض

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«كَانَ لَا يَغْفُلُ عَنِ آخْوَانِهِ وَلَا يَخْتَصُّ بِشَيْءٍ دُونَهُمْ»

از برادرانش غافل نمی‌شود برای خود چیز خاصی را اختصاص نمی‌دهد، به طوری که دیگران را از آن محروم سازد.

(احقاق الحق، ج ۱۱، ص ۲۱۹)

۱۷- حق بر خورداری از برابری

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«سئل عليه السلام: عن البخل؟ فقال: هو أن يرى الرجل ما أنفق تَلْفًا، وما أمسكه شرفًا»

از حضرت پیرامون بخل سؤال شد؟ فرمودند: معنای آن چنین است که انسان آنچه را به دیگری کمک و انفاق کند فکر نماید که از دست داده و تلف شده است و آنچه را ذخیره کرده و نگه داشته است خیال کند برایش باقی می ماند و موجب شخصیت و شرافت او خواهد بود.

(اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۵۷)

۱۸- حق بر قناعت

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«يا ابن آدم! ارض بما قسم الله سبحانه لك تكن غنيًا»

ای فرزند آدم! راضی باش بر آنچه خداوند سبحان برایت تقسیم و مقدر نموده است تا همیشه غنی و بی نیاز باشی.

(بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۱۱۲)

۱۹- حق بر همبستگی و انسجام اجتماعی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«وأما حقوق الأحياء: فهي أن تقوم بواجبك نحو إخوانك، ولا تتأخر عن خدمته أمتك»

و اما حقوق زنده ها آن است که به وظیفه خود در برابر برادرانت عمل کنی و از خدمت امت خویش بازمانی.

(وقعه صفین، ص ۱۱۴)

۲۰- حق مسئولیت پذیری

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«المسؤول حرٌّ حتى يعدَّ و مُسْتَرْقٌّ بالوعدِ حتى يُنجزَ»

انسان تا وعده نداده، آزاد است، اما وقتی وعده می دهد، زیر بار مسئولیت می رود و تا به وعده هایش عمل نکند، رها نخواهد شد.

(بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۲)

۲۱- حق همزیستی مسالمت آمیز

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«لَمَّا سُئِلَ عَنِ الْمُرُوءَةِ ... وَلِئِنُ الْكِنْفِ وَتَعَهُدُ الصَّنِيعَةَ وَأَدَاءُ الْحُقُوقِ وَالتَّحَبُّبُ إِلَى النَّاسِ»

در پاسخ به سؤال مردانگی چیست؟ فرمودند: ... نرمش و مداومت بر نیکی و احسان و گزاردن حقوق و دوستی نمودن با مردم است.

(تحف العقول، ص ۲۲۵)

۲۲- حق ازدواج و انتخاب همسر

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«زَوَّجَهَا مِنْ رَجُلٍ تَقِيٍّ، فَإِنَّهُ إِنْ أَحَبَّهَا أَكْرَمَهَا وَإِنْ أَبْغَضَهَا لَمْ يَظْلِمَهَا»

برای همسری دختری مردی باتقوا و مؤمن برگزین، زیرا اگر او دختر تو را دوست بدارد وی را احترام خواهد کرد و اگر خوشایند او نباشد به وی ظلم نمی کند.

(مکارم الاخلاق، ص ۲۳۳)

۲۳- حق آزادی بیان

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«فَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ، وَأَحْضَرُوا بِمَا يَحْضُرُ بِهِ الصَّالِحُونَ»

پس امر به معروف و نهی از منکر کنید و همانند صالحان در پیشگاهش حاضر شوید.

(صحیفه الحسن، ص ۱۰۴)

۲۴- حق احترام به مردگان و حفظ حرمت آنها و قبورشان

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«وَأَمَّا حُقُوقُ الْأَمْوَاتِ، فَهِيَ أَنْ تُذَكَّرَ خَيْرَاتِهِمْ وَتَتَغاضَى عَنْ مَسَاوِيئِهِمْ فَإِنَّ لَهُمْ رَبًّا يُحَاسِبُهُمْ»

و اما حقوق مردگان، این است که نیکی های آنان را یاد کنی و از بدی هایشان چشم پبوشی، چراکه آنها را پروردگاری است که از آنان حساب کشی می کند.

(وقعه صفین، ص ۱۱۴)

۲۵- حق دختران و زنان

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«أنا قومٌ لا نزوج نسايتنا حتى نستأمرهن»

ما قومی هستیم که دختران خود را بدون نظرخواهی و مشورت با خودشان، شوهر نمی‌دهیم.

(حیاه الامام الحسن، ج ۱، ص ۳۲۹)

۲۶- حق پرهیز از فساد و مقابله با آن

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«سئل الامام الحسن عن المروءة؟ فقال: ... إصلاحه (الرجل) ماله، وقيامه بالحقوق»

از امام حسن (ع) سؤال شد جوانمرد کیست؟ جوانمرد کسی است که در... اصلاح دارایی و ثروت خویش همت

گمارد و در رعایت حقوق طبقات مختلف پابرجا باشد.

(تحف العقول، ص ۲۳۵)

۲۷- حق مقابله با فقر و محرومیت

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«ما نقصت زكاة من مال قط»

پرداخت زکات، هرگز باعث کمبود مال نمی‌شود.

(بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۳۸۱)

۲۸- حق بر بهداشت

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«ترك... وكنس الفناء وغسل الأتاء مجلبة للغناء»

انجام ندادن، جاروب و نظافت کردن راهرو و درب منزل و شستن ظروف سبب رفاه و بی‌نیازی می‌گردد.

(کلمه الامام الحسن، ج ۷، ص ۲۱۲)

۲۹- حق بر غذا

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إن ذاك الطعام أحب عندي لأنه طعام الفقراء والمحرومين»

من همان غذای ساده را دوست داشتم، زیرا غذای صالحان و مستمندان است.

(تاریخ دمشق، ج ۱۳، ص ۲۳۸)

۳۰- حق بر خورداری از عفو و گذشت در برابر انتقام و قصاص

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ مُرُوءَتِنَا الْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمْنَا»

مروت ما اهل بیت، در عفو و گذشت از کسی است که بر ما ظلم کرد.

(نزهه الناظر، ص ۷۶)

۳۱- حق پرهیز از انتشار اطلاعات غلط

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«مَا رَأَيْتَ بَعَيْنِكَ فَهُوَ الْحَقُّ وَقَدْ تَسْمَعُ بِأُذُنِكَ بِاطِّلًا كَثِيرًا»

آنچه را با چشم خود بینی حق است و آنچه را شنیدی یا برایت نقل کردند چه بسا باطل باشد.

(تحف العقول، ص ۲۲۹)

۳۲- حق پرهیز از نفرت پراکنی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«الصَّمْتُ سِتْرُ الْعِيِّ وَ زَيْنُ الْعَرِضِ وَ فَاعِلُهُ فِي رَاحَةٍ وَ جَلِيسُهُ آمِنٌ»

خاموشی پوشش عیبها و مایه حفظ آبروست. هر که از این صفت برخوردار باشد همواره در آسایش است و همدم

و هم نشین او نیز در امنیت به سر می برد.

(کشف الغمه، ج ۲، ص ۱۵۲)

۳۳- حق بر عقل گرایی و تعقل

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«بِالْعَقْلِ تُدْرِكُ الدَّارَانَ جَمِيعًا»

انسان به وسیله عقل، به تمام هر دو جهان می رسد.

(کشف الغمه، ج ۱، ص ۵۷۱)

۳۴- حق پاسخگویی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«حَقٌّ عَلَيَّ كُلِّ مَنْ وَقَفَ بَيْنَ يَدَيِ الْمَلِكِ الْجَبَّارِ أَنْ يَصْفَرَ لَوْنُ وَ تَرْتَعِدُ مَفَاصِلُهُ»

جا دارد هر کسی که در مقابل پروردگار عرش قرار می گیرد، رنگش زرد و مفصل هایش دچار رعشه شود.

(عیون الحکم، ص ۴۳۹)

۳۵- حق برخورداری از پناهندگی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«فَمَا النَّجْدَةُ؟ قَالَ الذَّبُّ عَنِ الْجَارِ...»

از امام حسن (ع) سؤال شد نیرومندی چیست؟ فرمودند: دفاع از پناهنده.

(تحف العقول، ص ۲۲۷)

۳۶- حق بهره‌مندی از حکمرانی شایسته

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّمَا الْخَلِيفَةُ مَنْ سَارَ بِسِيرَةِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَ عَمِلَ بِطَاعَةِ اللَّهِ»

خلافت فقط از آن کسی است که به روش رسول خدا (ص) برود و به طاعت خدا عمل کند.

(تحف العقول، ص ۲۳۳)

۳۷- حق بهره‌مندی از عدالت

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّ مُعَاوِيَةَ قَدْ دَعَا إِلَى أَمْرٍ لَيْسَ فِيهِ عِزٌّ وَلَا نَصْفَةٌ»

معاویه مردم را برای امری دعوت کرد که عزت و عدالتی در آن نیست.

(بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۲)

۳۸- حق احترام به نظم عمومی

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«فَأَنَّهُ لَمْ يَجْتَمِعْ قَوْمٌ قَطُّ عَلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ إِلَّا أَشْتَدَّ أَمْرُهُمْ وَ اسْتَحْكَمَتْ عُقْدَتُهُمْ»

هر اجتماعی که باهدفی واحد فراهم آمدند نیرو یافته و پیمانشان استوار شد.

(صحیفه الحسن، ص ۲۳۶)

۳۹- حق تعیین سرنوشت

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«لَمْ يَمْتَنِعْ قَوْمٌ قَطُّ إِلَّا رَفَعَ اللَّهُ عَنْهُمْ الْعِلَّةَ وَكَفَاهُمْ جَوَانِحَ الذَّلَّةِ»

هر گروهی از پذیرش خواری امتناع ورزیدند، خداوند دردها و ناکامی‌شان را برمی‌دارد و از خواری به دورشان می‌سازد.

(صحیفه الحسن، ص ۳۱۶)

۴۰- حق بهره‌مندی از زندگی مناسب و استاندارد

قال الإمام الحسن عليه السلام:

«إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا فِي إِحْدَى ثَلَاثٍ: دَمٍ مُفْجِعٍ، أَوْ دَيْنٍ مُقْرِحٍ، أَوْ فَقْرٍ مُدْفِعٍ»

درخواست کردن روا نیست مگر در یکی از این سه جا: خون‌بهای سنگین یا بدهکاری توان‌فرسا و یا فقر‌کشنده.

(الخصال، ج ۱، ص ۱۳۵)

نتیجه‌گیری

در این مقاله، به بررسی چهل حق از حقوق بشر از نگاه امام حسن (ع) پرداخته شد. تبیین نگاه ائمه معصومین (ع) نسبت به حقوق بشر از این نظر دارای اهمیت است که تصویرهای غلط در دوسویه دین‌داران و سکولارها در زمینه نگاه دین به حقوق بشر و یا ارتباط حقوق بشر با دین را اصلاح می‌کند. از یکسو، برخی از دین‌داران چنین نگاهی دارند که حقوق بشر امری سکولار است و مورد تأیید دین نیست و در سوی دیگر، برخی از افراد سکولار نیز دین را قابل جمع با حقوق بشر نمی‌دانند. این در حالی است که بسیاری از آموزه‌های حقوق بشر حتی در فرهنگ غربی ریشه در دین و مذهب دارد و مورد تأیید دین است. در واقع تبیین نگاه ائمه به حقوق بشر، موجب شناخت بیشتر نگاه دین به حقوق بشر و ارتباط حقوق بشر با دین شده و از عناصر مروج اسلام‌هراسی و یا دین‌هراسی که این روزها به میزان زیادی در سطح بین‌المللی ترویج می‌شود و همچنین از روند ترویج افراطی‌گری و رادیکالیسم و تروریسم به نام مذهب می‌کاهد.

در این میان، یکی از مسائلی که همواره مهم بوده، موضوع «نسبت حقوق بشر با دین» است. در مکانیسم حقوق بشر، قطعنامه‌ها و مأموریت‌های متعددی در ارتباط با آزادی بیان و عقیده، بردباری مذهبی و اندیشه و مفاهیمی دیگری از این دست، وجود دارد. دفتر کمیساریای حقوق بشری نیز ابتکارات متعددی را در دهه‌های گذشته در همین ارتباط دنبال کرده که ابتکار اعلامیه رباط و عقاید برای حقوق (Faith for Rights) برآمده از دغدغه‌های مرتبط با این موضوع، بوده است.

نویسندگان در این پژوهش و سلسله پژوهش‌هایی از این دست، با استخراج تأییدیه اهل‌بیت (ع) در مورد حقوق مختلف بشر، به دنبال برجسته کردن این نگاه هستند که حقوق بشر در تضاد با دین نیست و بسیاری از حقوق بشر و ارزش‌های بشری مندرج در اعلامیه حقوق بشر و سایر اسناد و اعلامیه‌های حقوق بشر منطبق با ارزش‌های دینی و مورد تأیید دین است. این واقعیت که منشأ، مبدأ و غایت حقوق بشر از نگاه دینی و غیردینی دارای تفاوت است، تغییری در تطابق حقوق در هر دو مکتب نمی‌کند؛ زیرا دین نیز هر آنچه را که "خرد ناب" تأیید می‌کند، تأیید می‌کند و حقوق بشر، همان حقوقی است که مورد تأیید عقل است و ریشه در دین و ارزش‌ها و آموزه‌های دینی دارد.

در این پژوهش، چهل حق از حقوق بشر که امروزه در اسناد حقوق بشری و در مجامع و نشست‌ها و مکانیسم حقوق بشر بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته، انتخاب و تلاش شده است تا با کنکاش در احادیث و گفته‌های امام حسن (ع)، نگاه مؤید امام حسن (ع) نسبت به این حقوق استخراج گردد. این واقعیت که امام حسن (ع) در گفته‌های خود این حقوق را برای بشر مورد تأیید قرار می‌دهد، مؤید فرضیه این پژوهش است که حقوق بشر به‌عنوان حقوق اختصاص یافته به انسان، تناقضی با دین ندارد و مورد تأیید دین است. انجام چنین پژوهش‌هایی در جامعه امروز بسیار ضروری و حیاتی بوده و موجب کم شدن شکاف‌ها و فاصله‌ها و افزایش فهم متقابل میان جوامع مختلف و ادیان و مکاتب متعدد موجود می‌گردد. امید است این پژوهش بتواند گامی در جهت تبیین بیشتر رابطه دین با حقوق بشر به‌ویژه نگاه اسلامی به مفهوم حقوق بشر باشد.

منابع

- المقرى، نصر بن مزاحم (١٤١٠ ق)، وقعه صفين، قم، مكتبه آيه الله العظمى المرعشى النجفى.
- اربلى، على بن عيسى، (١٤٠٣ ق)، كشف الغمه فى معرفه الائمه (ع)، بيروت، دار الاضواء.
- ابن شهر آشوب، محمد بن على، (١٤١٢ ق)، المناقب آل ابى طالب، بيروت، دار الاضواء.
- امين عاملى، سيد محسن، (١٤٢١ ق)، اعيان الشيعة، بيروت، دار التعارف للمطبوعات.
- ابن عساكر، على بن حسن (١٤١٥ ق)، تاريخ مدينه دمشق، بيروت، دار الفكر.
- حرانى، ابو محمد حسن (١٤٠٤ ق)، تحف العقول عن آل الرسول، تهران، دار الكتب الاسلاميه.
- حلوانى، حسين بن محمد (١٤٠٨ ق)، نزاهه الناظر و تنبيه الخاطر، قم، مدرسه الامام المهدي (عج).
- شوشترى، قاضى نورالله، (١٤٠٩ ق)، احقاق الحق و ازهاق الباطل، قم، مكتبه آيه الله العظمى المرعشى النجفى.
- شيرازى، سيد حسن (١٣٨٥)، كلمه الامام الحسن عليه السلام، تهران، موسسه تحقيقاتى و انتشاراتى نور.
- شيخ صدوق، محمد بن على (١٣٦٢)، الخصال، قم، جامعه مدرسين.
- شهيد ثانى، زين الدين بن على (١٤٠٩ ق)، منيه المرید فى ادب المفيد و المستفيد، قم، مكتب الاعلام الاسلامى.
- طبرسى، حسن بن فضل، (١٣٧٠)، مكارم الاخلاق، قم، الشريف الرضى.
- علامه مجلسى، محمد باقر، (١٤٠٣ ق)، بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار، بيروت، دار احياء التراث العربى.
- قرشى، باقر شريف، (١٤١٣ ق)، حياه الامام الحسن بن على عليه السلام، دراسه و تحليل، بيروت، دار البلاغه.
- قيومى اصفهانى، جواد، (١٣٧٥)، صحيفه الحسن عليه السلام، قم، دفتر انتشارات اسلامى.
- ليثى واسطى، على بن محمد، (١٣٧٦)، عيون الحكم و المواعظ، قم، موسسه علمى فرهنگى دار الحديث.
- ورام، مسعود بن عيسى، (١٤١٠ ق)، تنبيه الخواطر و نزاهه النواظر، قم، مكتبه الفقيه.